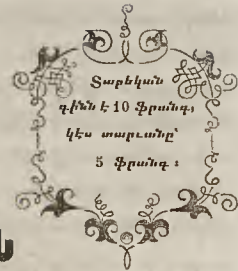

ԵՌՄՈՊ

Օ Ր Ա Գ Ի Ր Ը Ն Տ Ա Ն Ե Կ Ա Ն

Թ Ի Ի 15.

1863

2. ՀԱՏՈՐ

ԱՐՈՒՆԵՍՏԱԿԱՆ

Անցեալ տարուան Երեսունհինգ տարեկան տղայ ընդհանուր տեսութիւն:

մենէն յառաջ առջեւնիս կ'ելէ բովազործութեան, մետաղագործութեան ու ամէն տեսակ անգործ ու գործուած հանքերու բաժինը: Կրնայ ըսուիլ որ արուեստից տեսարանն աս մասին մէջ ամենէն կատարեալն էր, եւ ճիշդ

ու գոհացուցիչ գաղափար մը տուաւ. թէպէտ եւ մէկ քանի մասերը՝ մէկաշէնքերուն համեմատութեամբ՝ խիստ քիչ ներկայացուած էին: Մեծին Բրիտանիայի միացեալ թագաւորութիւնն իր գաղթականութիւններովն, ինչպէս բովանդակ աշխարհքիս, նոյնպէս արուեստից տեսարանին մէջ աս կողմանէ առանց համեմատութեան առաջինն է: Իրօք ալ չկայ երկիր մը, որ այնչափ մետաղի հարստութիւն ունենայ, ինչպէս այն կղզիները, ուսկից հին ժամանակները Հռոմայեցիք իրենց անագը կ'առնուէին:

Մայր երկրէն վար չեն մնար գաղթականութիւններէն շատերը, որոնց մէջէն պանծալի յիշատակութեան արժանի է գանձաշատ Աւստրալիա, որուն շատ մասերը մեզի տակաւին անծանօթ մնացած են: Ասիկայ իր Պուրրա-Պուրրա անուանեալ անսպառ պղնձահանքէն՝ մինչեւ հիմայ չտեսնուած մեծութեամբ անխառն պղնձի քծուար մը խաւած էր: Նոյնպէս նոյն պղնձահանքէն ելած մոլոշակն պատուական քարովը, Ռուսաստանին նոյն քարը մինակ ունենալու պարծանքը նուազցուց: Վիկտորիա նահանգին ոսկւոյ բուրգն ամենուն աչքն իրեն քաշեց, ու խիստ քիչերը գտնուեցան, որոնք նոյնը տեսած ատեննին՝ սրտերնուն մէջ ընչաւետութեան քաղձանք մը չգաղցին: Թէպէտ բուրգն ոսկիէ չէր, հասարակ փայտէ շինուած ու վրան միայն ոսկեղօծուած էր,

սակայն իր 45 ոտք բարձրութեամբն ու 10 քառակուսի ոտք շրջապատովը՝ ան սխրալի ոսկւոյ զանգուածը կը ներկայացընէր, որն որ 1851 Հոկտեմբեր 1էն, այսինքն առաջին արուեստից տեսարանին գոցուէն՝ մինչեւ 1861 Հոկտեմբեր 1, որ է՝ անցեալ տարւան արուեստից տեսարանին մասնակցելու համար հրաւեր խաւրուելու ատենը, Վիկտորիա նահանգէն հանուած էր: Բովանդակ ոսկւոյն կշիռը 26,162,432 ունկի կամ 1,793,995 լիտր է. իսկ ըստ անգղիական կշիռ՝ 800 տակառաչափ, 17 կենդինար ու 82 լիտր: Ոսկւոյն գրաւած միջոցը 1492½ քառակուսի ոտք է, եւ միայն Անգղիա խրկուած ոսկւոյն արժէքը 104,649,728 սպեռլին. ըստ հետեւորդի անգղիական ազգային պարտքին ութերորդ մասը: Բրգին արտաքին երեսին վըայ, զանազան ոսկւոյ տեսակներու օրինակներ փորագրուած են, անոնց քովն ալ՝ գտնողներուն անունները կը կարգացուին: Խորունկ մտածողները, աս բրգին արուեստից տեսարանը դրուելուն՝ ուրիշ պատճառ չտեսան, բայց եթէ խել մը բախտախնդիրներ Աւստրալիա երթալու գրգռելու համար:

Մէկ կողմը դրուած շքեղ գոթացի ձեւով շինուած պահարանի մը մէջ՝ զանազան տեղերէ ելած ոսկւոյ աւաղի օրինակներ տեսքի հանուած էին, որոնց արժէքը 80—90,000 սպեռլին կը համարուէ: Ասոնց քովը կային զանազան պատուական քարեր, ինչպէս են, ադամանդ, սուտակ, զմրուխտ, շափիւղայ, տպաղինոն, բիւրեղ (Եփրոնի Էպրոն) եւ արծաթ, որոնք նոյնպէս ոսկւոյ հետ երջանիկ Աւստրալիայի մէջ գտնուած էին:

Սակայն հին Անգղիա ալ ազնիւ մետաղներու մէջ աղքատ է. Ուէլս նահանգին հին ոսկւոյ բովերը, որոնք մինչեւ հիմայ բոլորովին երեսէ ձգուած էին, հիմայ մետաղագործութեան զանազան գիւտերովն ըստ բաւականին գոհացուցիչ արդիւնքներ յառաջ կը բերեն: Ասկէ զատ՝ Անգղիայի պղինձն ու անագը բաղմաթիւ օրինակներով ներկայացուած էր, ալուսինինն ալ, զանազան մեծ գործուած կտորներով, Գաղղիայի վաճառքին դիմացը կրնար ելլել:

Անգղիայի միայն մետաղ մը կը պակսի, որ է

զինկ. ասկէ Պրուշ ու Բեղգիա խիստ երեւելի ցոյցեր խաւած էին. առանձինն ցոյց կու տային Պրուշի Սիլեզիայի մինչեւ Հիմայ չտեսնուած ընդարձակութեամբ կռանած թիթեղները, նոյնպէս Վիէյլ Մոնդաների զանազան զինկի տեսակներու հաւաքածոյքը: Ասոր հակառակ Անգղիա երկաթի բերքին մէջ ամենէն գերազանց է. սկովտիական երկաթն ինչպէս ծանօթ է, բոլոր աշխարհքս հռչակուած է: Անկէ անմիջապէս ետքը կու գայ Աւստրիա ու Վեստֆալիա. երկուքն ալ ընտիր երկաթի օրինակներ խաւած էին. մասնաւորապէս Աւստրիայի փայտածխոյ երկաթը՝ հպարտ Անգղիացիներուն նախանձը գրգռեց: Աս երեք տէրութիւններէն ետքը կու գայ Շուէտ, ուսկից թէպէտ քիչ երկաթ կ'ելէ, սակայն որպիսութիւնը որչափութեան տեղը կը լեցնէ:

Ամենուն ծանօթ է որ երկաթի բերքը, հանքային ածխոյ բերքին հետ մէկտեղ կ'ընթանայ: Անգղիա ու Սկովտիա աշխարհքիս ամենէն հարուստ ածխոյ համարանոցներն են. իսկ չքաւոր Իրլանտան, իր ածխոյ պակասութիւնը, անբաւ կիզուց հողն բովելով կը լեցնէ: Բրիտանիայի զանազան տեսակ ածխոյ ու կիզուց հողի ժողովածոյքը՝ արուեստից տեսարանին աս բաժնին ամենէն աւելի մտադրութեան արժանի մասն էր: Անգղիայի հետ կրնար մրցիլ Մաքսի Ընկերութիւնը, ինչպէս նաեւ Վիէնայի երկրախօսական հիմնարկութեան հանքային ածխոյ հաւաքածոյքը, որն որ թէ կատարեալ ու թէ գեղեցիկ կարգաւորուած էր:

Գերմանիա հանքային ածխոյ բերքին մէջ՝ Անգղիայէն անմիջապէս ետքը կու գայ, իրմէ ետքը կու գայ պղտիկ Բեղգիան. իսկ Գաղղիա՝ ըրած ամէն ճգանց դէմ՝ շատ նուազ հանքային ածխոյ բովեր կրցած է գտնել: Սակայն ասոր հակառակ իր ընտիր՝ աղալու քարերն այնպիսի գանձ մըն են, որ եւրոպական տէրութիւններէն ոչ մէկը կրնայ աս մասին մէջ իր դիմացն ելլել: Ամենէն ետքը յիշատակենք նաեւ Բրուսական Սիլեզիայի Շքասփուրդ քաղաքէն եկած (հանքային) քար աղի կտորը: Նոյն քարաղահանքը հազիւ քանի մը տարի յառաջ գտնուած է, եւ հիմայ երկրիս վրայ գտնուած աղահանքներէն ամենէն հարուստը կը համարուի: Ասով առաջին բաժնին տեսութիւնը կը գոցենք:

Հիմայ անցնինք երկրորդ բաժնին, որն որ տարալուծութեան ու դեղարարութեան նիւթերը կը բովանդակէ: Հոս ամենէն յառաջ պէտք ենք խոստովանիլ, որ թէպէտ 1851էն մինչեւ հիմայ աս մասին մէջ յառաջագիմութիւն եղած է, սակայն նոյն յառաջագիմութիւնն աւելի նոյն ժամանակ սկսուածին շարունակութիւնը կամ զարգացումը՝ քան թէ նոր յաւելուած մըն է: Ամենէն աւելի ցոյց կ'ընեն կարէ հանուած նիւթերը, որոնք առաջին արուեստից տեսարանին ժամանակը հազիւ նոր գտնուած էին. իսկ հիմայ տարալուծութեան արուեստին համար արտա-

քոյ կարգի մեծ գործունէութիւն ու ծանրակշռութիւն ստացած են: Ասկէ աւելի մարդուն աչքը կը զօշոտէին կարածիւթէ հանուած զանազան գոյները, որոնք ներկարարութեան մէջ մեծ յեղաշրջութիւն մը յառաջ բերած են: Ասոնց բուն հիմը կը կազմէ լեղակը, զորն որ Ռուսկէ անուամբ գերմանացի տարալոյծը գտած է: Տեպի հանուած գեղեցիկ նոր ներկի տեսակներուն երեւելիները հետեւեալներն են: Մոլոշագոյն՝ ազնիւ մութ կապուտակ, որն որ անունը՝ հանուած մոլոշի տնէն առած է. Մաճենգա՝ փայլուն կարմրագոյն, որուն բիւրեղները կանաչի զարնոյ ծիրանագոյն կ'ըլան. Սոլֆերինոյ, սուտակ ազնիւ քարին նման կարմիր: Նոյն իսկ լեղակի կտոր մը ցոյցի դուռած էր, որն որ հարկը մըն երկայնութեամբ կտաւ ներկելու համար՝ բաւական ներկ կրնար տալ, եւ նոյնը հանելու համար 2000 տակառ ածուխ գործածուած է: Գաղղիա ներկարարութեան մէջ ամենէն առաջին կարգը կը բռնէ. երկրորդ կարգին մէջ է Անգղիա, անկէ ետքը կու գայ Գերմանիա:

Բոլոր աս ներկերն ըստ մեծի մասին կարածիւթէ հանուած են. սակայն մօտեքս սկսան նաեւ քարածիւթ ըսուած նիւթէն ալ հանել, որն որ արուեստից տեսարանին աս մասին հրաշալիքներէն մէկն էր: Ամերիկայի Բէնսիլվէնիէ ու Իլլինոյս գաւառներուն մէջ, երկրին մէջէն ընդարձակ տարածութեամբ, հանքային ձիւթ մը կը բխէ, որուն անունը քարածիւթ (Petrole) դրած են, եւ վրան պատմուած բաները մարդուն անհաւատալի կ'երեւան: Ամերիկայէն եկած տեղեկութեանց նայելով՝ Տէլաւիէյրի յորձանքն անով ծածկուած է, բոլոր նոյն կողմի երկիրներն անով թրջած ճախճախուտ եղած են. զօրաւոր աղքու հոտն ամէն բանի մէջ կը թափանցէ, զգեստեղինաց, կերակրեղինաց մէջ. բոլոր ըմպելիներն անոր համը կ'ընդունին, միով բանիւ բոլոր օդն անով լեցուած է: Տեղ մը աղբւր մը բացուելուն պէս՝ այնպիսի առատութեամբ կը բխէ, որ նոյնը մէջը լեցնելու համար ոչ տակառ եւ ոչ աման կը բաւէ: Աս աղբւրներէն մէկ քանին անդուշութեամբ բռնկելով, հրեղէն ծովի մը գեղեցիկ տեսարանը ներկայացուցին:

Քարածիւթը զտուած վիճակի մէջ աղէկ ու անմլաս վառելի նիւթ է, որն որ հասարակօրէն առեւտրի մէջ Գէրոսին կամ ածխոյ իւղ ալ կը կոչուի. եւ հիմայ Եւրոպայի գրեթէ ամէն կողմը տարածուած է: Ասոր համար առանձին կանթեղալ շինուած է, որուն օրինակն արուեստից տեսարանին մէջ կը գտնուէր: Քարածիւթը միայն չզտուած վիճակի մէջ, այսինքն՝ քանի որ մէջը նաւթ կը բովանդակէ, կրակի համար վտանգաւոր է: Այսու ամենայնիւ աս զարմանալի նիւթը, առատ գտնուելուն պատճառաւ, վաճառականութեան ու ընտանեաց համար մեծ ծանրակշռութիւն ունի:

Կարածիւթէն հանուած ուրիշ բերքերուն մէջ

անուանի են նաեւ ուպանն (ասըպէն) ու ռետինը. բայց առանձինն յիշատակուելու արժանի են, կարածիւթէն հանուած զանազան պտղոյ մուգերն (Essence): Սակայն արուեստից տեսարանին աս մասին ամենէն երեւելի նիւթերէն մէկն էր, Գաղղիայէն եկած, հանքային ածխէ հանուած շիշ մը գինեղ ոգին: Եթէ յաջողելու ըլլայ՝ նոյնը մինչեւ հիմայ եղածէն աւելի գիւրին ու աժան կերպով հանել, ան ատեն չէ թէ միայն վաճառականութեան մէջ մեծ փոփոխութիւն կրնայ յառաջ գալ, այլ նոյն իսկ կերակրողներն նայ. մասնաւորապէս կերակրող գնոյն վըստ մեծ ազդեցութիւն կրնայ ունենալ:

Լուցարարութեան վերաբերեալ նիւթերու մէջ առաջին աստիճանն ունի Աւստրիա. Վիեննայի լուցափայտի գործարանները, երկրիս ամենէն հին ու ամենէն մեծերն են. իրենց մատակարարած վաճառքներն ամէն կողմանէ անգերազանցելի են: Ամենէն անուանի գործարաններն են Փոլլաքի ու Բեռնարդ Ֆիւրթին գործարանները:

Պէտք չարեւախոսի:

ԱՆԵՐՏԲԱՆՆԵՐ

Հարստային պտուղներ: — Գ. Զիթապտուղ, Զիթ:

Զիթապտուղը (շէյֆին) հասարակ եւրոպական ձիթենեղն (Olea europaea) պտուղն է, իսկ ձէթը՝ մամլոյ միջոցով ճզմելով հանուած եղն է: Զիթենին Արքիական ու Միջերկրական ծովերուն կղզեաց վրայ, Փոքր Ասիա, Յունաստան, Դաղմատիա, Սպանիա, Բորդուկալ, հիւսիսային Ափրիկէ, հարաւային Գաղղիա ու Իտալիա շատ կ'աճի: Զիթենին՝ եթէ ինք իրեն թող արուի, արմատէն՝ մարդու մէջքին լայնութեամբ՝ 8—12—24 սոյք բարձր երկու մինչեւ երեք քոստ բուն կու տայ. մուր գորշ գոյնով ճիւղեր ու մշտադալար, երկայն, հաստ ու գրեթէ սրածայր տերեւներ ունի: Տերեւներուն անկիւն ձեւացուցած տեղէն, Մայիսի վերջերը ճերմակի զարնող դեղին գոյնով փունջ փունջ ծաղիկներ կը ծլին, ուսկից հաւրթեմբեւ, սալորի նման, իսկզբան կանաչ եւ ետքէն մուր կանաչ կամ մուր գորշ գոյնով պտուղներ կ'աճին, որոնց մէջ մէկ մէկ կուտ կ'ըլլայ:

Զիթապտուղն ուտելու եւ ձէթ հանելու կը գործածուի: Ընդհանրապէս անանի արտաքոյ կարգի դառն է, որ առանց մէջը համեմանք խառնելու կամ պատրաստելու, անկարելի է ճաշակել: Թէպէտ եւ Իտալիա, Սիկիլիա ու Մուէա քանի մը քաղցրահամ տեսակներ կը գտնուին, սակայն ասոնք առեւտրոյ նիւթ չեն կազմեր: Յունաստան, Իտալիա, Սպանիա, Բորդուկալ ու հարաւային Գաղղիա շատ առատ ձիթապտուղ կը պատրաստեն ու Եւրոպայի հիւսիսային կողմերը կը խաւերն: Կատարեալ չհասած ձիթապտուղ կամ կ'աղեն, կամ զանազան համեմներ մէջը կը խառնեն, որպէս զի դառն ճաշակը կորսնցընէ: Սիկիլիա ու Յունաստան՝ կատարեալ

հասած ձիթապտուղն ալ կ'աղեն, որով յատուկ ճաշակ մը կը տառնայ: Աթէնքի մէջ զորաւոր աղեջրով, չամանով, անխոնով, գինձի հունտերով ու մանանիով պատրաստուած ձիթապտուղը՝ շատ ընտիր է. բայց Սիկիլիայէն եւ առաւելապէս Գոսգանայէն ու Լուզապէն եկած փոքրիկ ըսուած ձիթապտուղը (Piccioline) աւելի լաւ ու հաճոյական ճաշակ ունի: Նմանապէս հարաւային Գաղղիա ալ շատ աղնիւ, զանազան մեծութեամբ ու գոյնով ձիթապտոյ տեսակներ կը պատրաստուին. Բորվանս գաւառին Սորէն (Saurains) ըսուած պղտիկ ձիթապտուղը՝ Իտալիայի փոքրիկ տեսակին տեղ կը ծախուի. Լանկոտոգ գաւառէն յառաջ եկած կլոր ձեւով Ալերտալ (Verdalles) կոչուած ձիթապտուղը, 5—40 հոխանոց տակառներու մէջ պղպեղով, աղով ու ձէթով պատրաստուած կ'ըլլայ. Բուէնդիւ (Pointues) ըսուած ձիթապտուղը նախընթաց տեսակէն աւելի երկայնածեւ ու մուր կարմիր գոյն ունի:

Զիթապտուղը գլխաւորաբար իր ձէթը կամ եղը հանելու համար կը գործածուի: Զիթին լաւութիւնն աւոր մշակութենէն, երկրին բարեխառնութենէն եւ առաւելապէս ձիթապտուղը քաղելու եւ ճզմելու եւ ձէթը պահելու կերպէն կախում ունի: Միջերկրական ու Արքիական կղզեաց վրայ, Փոքր Ասիայի, Յունաստանի, Իտալիայի, Գաղղիայի, Սպանիայի ու Բորդուկալի մէջ շատ առատ ձէթ կը հանուի, որն որ նոյն երկիրներուն մեծ շահ ու օգուտ կը բերէ. գրեթէ բոլոր աս երկիրներուն մէջ ձէթը ճարպի ու արդար իւղի տեղ կերակրող գործածութենէն զատ, չուխայ, կտաւ ու կաշի պատրաստելու, աճառ շինելու, եւ ներկարարութեան ու բժշկականութեան մէջ ալ կը գործածուի:

Ամենալաւ ձէթը՝ կատարեալ չհասած կամ կանաչ ձիթապտուղներէն կը հանուի, որն որ ամառուան ձէթ կը կոչուի. չհասած ձիթապտուղներէն՝ քիչ քանակութեամբ ձէթ կ'եղլէ, սակայն իր աղէկութեամբը վնասը կը լեցընէ: Հասած ձիթապտոյ ձէթն աւելի եղատ կ'ըլլայ, բայց կծու եւ սուր ճաշակ մը կ'ունենայ:

Զիթապտոյ կուրծ հասարակօրէն Սեպտեմբերի մէջ կը սկսի ու մինչեւ Դեկտեմբեր կը տեւէ: Զիթապտուղը կամ ձեռքով կը քաղեն, ինչպէս որ հիւսիսային Իտալիա, հարաւային Գաղղիա ու Մուէա կ'ընեն. կամ ծառին չորս կողմը լաթեր տարածելով՝ գաւազանով ծառին ճիւղերը կը թօթուեն, ինչպէս Աբուլիայի, Սիկիլիայի, Սպանիայի մէջ ու Չանդա կղզոյն վրայ կ'ընեն. եւ կամ կը թողուն որ կատարեալ հասնին ու իրենք իրենցմէ գետնին իյնան, ինչպէս որ Գորֆու, քանի մը Յունական կղզիներու վրայ, եւ Սպանիայի ու Բորդուկալի քանի մը կողմերը սովորութիւն է ընել: Զեռքով քաղուած ձիթապտուղը՝ ամենալաւ ձէթ կու տայ, միայն թէ գրեթէ կատարեալ հասածներէն պէտք է քաղել ու ճզմելէն յառաջ չորցընել: Հասարակ ձէթը՝ գաւազանով կամ իրենք իրենցմէ ինկած ձիթապտուղներէն կը հանուի, զորոնք առանց չորցընելու եւ զատելու անմիջապէս մամլոյ տակ կը դնեն: Քանի մը տեղ, ինչպէս Սպանիա ու

Գործի, ինկած ձիթապտուղն ամիսի մը չափ վրայէ վրայ դիզած կը թորուն, որով աւելի առատ ձէթ կ'ելլէ, սակայն անհաճոյ դորաւոր հոտ ու սուր ճաշակ մը կ'ունենայ, անոր համար կերակրոյ չի գործածուիր, հապա մինակ մեքենաներու եւ ուրիշ արուեստական գործքերու:

Ձիթապտուղ ձգմելու կամ ձէթ հանելու կերպը ամէն տեղ գրեթէ նոյն է, եւ միայն աղօրեաց ու մամուլներու կողմանէ կը տարբերի: Նախ ձիթապտուղը մասնաւոր աս վախճանիս համար շինուած աղօրքէ մը կ'անցընեն, որով թեթեւ մը կը փշրին ու զանգուած մը կ'ըլլան: Աս ընելէն վերջը՝ ձիթապտուղը զանգուածը մամլոյ տակ կը դնեն, որն որ քարէ պատուանդանի մը վրայ յեցած կ'ըլլայ: Նոյն պատուանդանին մէջ խողովակներ կան, ուսկից ելած ձէթը պատուանդանին վարի կողմը դրուած ամաններուն մէջ կը վազէ: Առաջին ճընշմանէն ելածը, որն որ կոչու կամ զուտ ձէթ (Huile vierge, Huile native) կ'ըսուի, ամենալաւ ու ազնիւ տեսակն է. ճերմակ կամ դեղին զարնող գոյն ու քաղցր ճաշակ ունի: Նոյն զանգուածն երկրորդ անգամ աւելի զորաւոր կը ձգմեն, որով երկրորդ տեսակ ձէթը կը հանուի: Շատ անգամ ձէթը ձիթապտուղէն դիւրաւ հանելու համար, տաք ջրով քիչ մը կը թրջեն: Երկրորդ տեսակը հանելէն ետեւ՝ զանգուածին վրայ եռացած ջուր կը լեցընեն ու կը խառնեն եւ նորէն մամլոյ տակ կը դնեն, որով երրորդ տեսակ ձէթը կ'ելլէ, որն որ դեղին զարնող կանաչ կամ բոլորովին կանաչ գոյն եւ անախորժ յատուկ հոտ ու համ կ'ունենայ. աս տեսակը կանթեղն եւ ուրիշ բաներու կը գործածուի, եւ շատ անգամ լաւ ձէթի հետ կը խառնուի: Եթէ նոյն գործողութիւնը չորրորդ անգամ կրկնուի, մութ գոյնով անպիտան ձէթ մը կ'ելլէ, որն որ աճառի, բուրդի ու կաշւոյ գործատուներու մէջ կը գործածուի. աս ստորին տեսակը Գաղղիայի դժոխային կամ ժանտահոտ ձէթ (Huile d'enfer, Huile infecte) կը կոչուի: Տաք ջրոյ միջնորդութեամբ հանուած ձէթն այնչափ լաւ չ'ըլլար եւ երկայն չի դիմանար: Մամլոյ միջոցով ելած ձէթը միշտ մէջն աղտ կը պահէ, որն որ ժամանակաւ յատակը կը նստի:

Կատարեալ չհասած ձիթապտուղը հասարակօրէն դեղին կամ յարդի նման դեղին եւ երբեմն նարնջագոյն ձէթ կու տայ. կատարեալ հասած ու արեւուն ճառագայթներէն գունատած ձիթապտուղը՝ բաց դեղին կամ ճերմակ ձէթ յառաջ կը բերէ. իսկ կանաչ ձէթը չհասած ու իրարու հետ խառնուած լաւ ու անպիտան ձիթապտուղներէն կ'ելլէ: Գաղղիայի ու Անգլիայի մէջ բաց կամ յարդի նման դեղին գոյնով ձէթը շատ յարդ ունի. իսկ հիւսիսային Եւրոպայի մէջ՝ ճերմակ գոյն ու նեցրող:

Եւրոպական առեւտրի մէջ տեսնուած ձէթի տեսակներն ասոնք են:

Ա. Կարտա լճին ձէթը, որն որ իր անոյշ ու հաճոյական ճաշակովն ու ճերմակ գոյնովն ամենէն ընտիր տեսակներուն կարգը կը դասուի:

Բ. Բրովանսի ձէթի անուամբ առեւտրի մէջ հա-

սարակօրէն հարաւային Գաղղիայի ձէթը կ'իմացուի. Բրովանս ու Լանկտոգ գաւառներուն մէջ ձիթենին աղէկ կը մշակեն, նմանապէս ձիթապտուղը քաղելու եւ ձգմելու ատեն մեծ խնամք կը տանին, անոր համար Գաղղիայի ձէթն ամենալաւ ու ընտիր է: Բրովանսի ձէթը հետեւեալ տեսակները կը բովանդակէ: 1. Էսի ձէթը (Huile fine d'Aix), որն որ իր ազնուութեամբը, մաքրութեամբն ու քաղցր ճաշակովը՝ ուրիշ երկիրներուն ամենալաւ ձէթի տեսակներէն վեր է եւ անոնցմէ հարիւրին 10—15 սուղ կը ծախուի: — 2. Մոնսոգի ձէթը, որն որ հասարակօրէն Էսի տեսակին տեղ կը ծախուի. դեղնակէկ գոյն եւ ձիթապտուղ նման զորաւոր հոտ ունի, ինչու որ ձիթապտուղը չձգմած՝ մէջը ձիթենւոյ փշրած տերեւներ կը խառնեն: — 3. Կրասի տեսակը, որն որ շատ ազնիւ ու բոլորովին ճերմակ գոյնով, առանց հոտի եւ գրեթէ առանց համի ձէթ մըն է: Աս տեսակներէն զատ՝ Ալինեոնէն, Մոնբէլիէն, Մոնդէլիմարէն, Լիոնէն ու Լանկտոգ գաւառին զանազան տեղերէն շատ ընտիր ձէթի տեսակներ յառաջ կու գան, որոնք մեծաւ մասամբ Բրովանսի ձէթի անուամբ կը ծախուին: Շատ անուանի է նիցցայի ձէթն իր լաւութեամբն ու թափանցիկութեամբը:

Մնացածն ուրիշ անգամ:

ՊԵՏՄԱԳԱՆ

Որոշուած անունն դիպք մը:

Այժմիկայի Օսդրոկ քաղաքէն քանի մը ուռսական մըն հեռու անտառի մը քով, ասդին անդին յրուած քանի մը տնակներ կը դանուին: Օր մը աս տներէն մէկը՝ Իվան Յիպիկաւա՝ անուամբ Հրեայ սապատաւոր մը մանելով, իր ծախու վաճառքները տանտիկնոջ կը ցուցնէ: Սակայն անիկայ զինքը կը մերժէ, ըսելով որ էրկը տունաւոր չէ տուած: Իսկ Հրեան կնոջ կ'ըսէ, որ ինք՝ միայն ստակով չի ծախեր, ամենայն սիրով ուրիշ վաճառքի հետ փոփոխութիւն ալ կ'ընէ: Աս միջոցին կինը՝ Հրէին ծախած վաճառքներուն մէջէն ղգեստի գունաւոր նիւթ մը շատ հաւնելով, շուտ մ'աճապարեց տան յարկն ելաւ, փնտռելու համար որ արդեօք հոն փոփոխութիւն ընելու յարմար բան մը կրնայ գտնել: Բայց ետ դարձած ատենը, տրտմութեամբ ու հաւաքելով մ'ըսաւ, որ ամենեւին բան մը չէ կրցեր գտնել: Իսկ աս ապակեայ հատերն, ըսաւ, ձեռքը բռնած քառամանեակը ցուցընելով, քեզի ծառայութիւն մը չի կրնար ընել: Սապատաւորը քառամանեակը ձեռքն առաւ, ասդին անդին դարձուց, արհամարհողական կերպով մը ծիծաղեցաւ. Սակայն, ըսաւ, ամէն բան իր գնողը կ'ունենայ. ուստի թէպէտ եւ հին ղգեստ մը աւելի սիրով կ'ընդունէի, բայց աս անգամ ապակեայ քառամանեակով գոհ կ'ըլլամ: Ասանկով ղգեստի նիւթը տուաւ, եւ քառամանեակն առաւ գնաց:

Կինը հաւնած նիւթն ընդունելուն վրայ զարմա-

ցած՝ կը զուարճանար. իսկ Հրեան ճամբան յառաջ տանելով, ճեպով մը նոյն գաւառին Շիդովիր մայրաքաղաքը գնաց, եւ ապակեայ քառամանեակին տկնաւածառի մը յուշուց, անոր կարծիքն իմանալու համար, վասն զի առաջին նայուածքին իմացած էր՝ որ քառամանեակին հատերն ապակեայ ուլունք չեն, հապա բուն ծովու մարգարիտ։ Ակնավաճառը Հրեին ըսաւ, որ իր խանութին բոլոր պատուական գոհարներովը, նոյն մարգարտաշար քառամանեակը չիկրնար գնել։ Յվայկալամ ուրախութենէն ինք իրմէ ելած, անմիջապէս Վարսաւիա գնաց։ Հոնտեղուան ակնավաճառներն ալ քառամանեակին վրայ իրենց զարմանքը ցուցուցին, եւ անոնցմէ մէկը Հրեին խորհուրդ տուաւ որ նոյնը կայսերական ընտանեաց ծախէ։ Վասն զի, ըսաւ, դժուարաւ կրնայ առանձնական մարդ մը գտնուիլ, որ կարող ըլլայ գնել։ Հրեան խորհրդին անսաց ու Բեդերսպուրի երթալով, անձամբ կայսրուհւոյն ներկայացուց։ Անմիջապէս մայրաքաղաքին անուանի ակնավաճառները կանչուեցան, եւ միաբան ու վճռական կերպով որոշեցին որ քառամանեակը քանի մը հարիւր հազար թուլլի արժէք ունի։ Վայսրուհին մարգարիտներուն հազուադիւս մեծութեան ու պայծառութեան վրայ զարմացած, աքքունեաց պաշտօնատէրներէն մէկուն հրամայեց որ ստակը Հրեին շուտ մը վճարէ։

Պաշտօնատէրը Հրեին նշան ըրաւ որ ետեւէն դայ, եւ զինքն իր տունը տանելով, ըսաւ որ ընկալադիր մը գրէ, որպէս զի անով կարող ըլլայ ստակը կայսերական գանձէն առնուլ ու իրեն տալ։ Հրեան ընկալադիրը գրեց, զորն որ պաշտօնատէրն առնելով՝ ելաւ գնաց, խոստանալով որ մէկ քանի թուլլէն կը դառնայ։ Սակայն քառարդներ անցան, անոնց ետեւէն ալ ժամեր լեցուեցան, եւ պաշտօնատէրը չէր երեւար։ Յվայկալամ սկսաւ անհանգիստ ըլլալ, ուզեց բանին էութիւնն իմանալ. եւ մեծ զարմացմամբ տեսաւ որ զինքը խցին մէջ կղպեր են։ Իրիկունը մօտեցաւ, մուծը կամաց կամաց սկսաւ կոխել եւ խեղճ Հրեան՝ որն որ քանի մը ժամ յառաջ իր առջեւը երկրաւոր դրախտը բացուած կը տեսներ, յուսահատ ու անորոշ վիճակի մը մէջ կեցած էր։ Վերջապէս դուռը կը բացուի.... բայց քանի մը Գողազ ներս կը մտնեն։ Ատնը Հրեան բռնելով, առանց իր աղաղակներուն միտ գնելու, բռնութեամբ ամբողջ մը վրայ կը նստեցընեն, մարտը կ'ածիլեն, մաղերը կը կարեն, ու գոց կառքի մը մէջ գնելով, Բեդերսպուրիէն դուրս կը հանեն։ Քանի մը ամիս ետքը Հրեան իր ճամբորդութեան տեղը հասաւ, որ էր Վաւկաս, եւ հոն իբրեւ հասարակ զինուոր գնդի մը մէջ մտաւ։

Աս դէպքը պատահելէն քանի մը տարի ետքը, որ մը Յվայկալամ իր զօրապետին պարտէզին մէջ պզտիկ ծառեր տնկելու զբաղած էր։ Գեղեցիկ գարնան առտու մին էր, զօրապետին տղաքը քանի մը աղախիններու հետ պտրտելու ելած էին։ Նոյն միջոցին տղայ մը անոնց առջեւը գոյնադոյն ներկուած թիւրով նաւ մը բերաւ, վասն զի տղաք լճին մէջ պտոյտ մ'ընելու միտք ունէին։ Ամէնաքը նաւ մտնելէն ետքը, թիւրովը սկսաւ նաւը ցամաքէն

հեռացընել։ Զօրապետին տղոցմէ մէկը, նաւուն նստարանին վրայ կեցած էր, եւ աղախին մը զինքը՝ կը բռնէր. սակայն յանկարծ իր պզտիկ քոյրը տղայական կրակոտութեամբ աղախինոյն վրայ կը վազէ, որն որ մէկէն հաւասարաշուռութիւնը կ'որսնցընելով, ոտքի վրայ կեցած տղուն վրայ կ'իյնայ ու զինքը ջուրը կը ձգէ։ Յվայկալամ աղախիններուն ու տղոց հանած վայնասունը լսելով, անմիջապէս կը վազէ, ջուր կը նետուի, վասն զի պատանեկութիւնը Տնիեբէր գետին քով անցուցած ըլլալով, քաջ լողալ սորված էր։ Նաւէն՝ տղուն ինկած տեղն իրեն ցուցուելով, ջրին տակը կը սուզի, տղան կը գտնէ դուրս կը հանէ։

Աս դէպքն անմիջապէս զօրապետին ականջը հասնելով, Հրեին շնորհակալ ըլլալու համար՝ պարտէզ կ'իջնայ, եւ զինքը տակաւին բոլորովին թաց զգեստներով գտնելով, կ'ըսէ որ զգեստները շուտ մը փոխէ եւ ետքը իր խուցը գայ։ Հրեան զգեստները փոխելէն ետեւ՝ զօրապետին խուցը կ'երթայ։ Զօրապետը ձեռքը թօթուելով՝ իրեն կ'ըսէ որ իրմէ շնորհք մը խնդրէ, վասն զի իր որդւոյն ազատչին փոխարէն մ'ընեն՝ իրեն մեծ երջանակութիւն կը համարի։

Յվայկալամ զօրապետէն մինակ աս շնորհքը խնդրեց որ իրեն պատմելու մէկ դէպքը սիրով մտիկ ընէ։ Զօրապետը ժպտելով պատասխան տուաւ որ իրեն պատմելու դէպքը կը մակաբերէ, վասն զի իր գնդին մէջ մտածատեն, իրեն ծանուցում մ'եկած էր, որ նոյն մարդը թէ եւ խենթ չէ, բայց մտքին մէջ աս խենթական խորհուրդն ունի որ կայսրուհւոյն մարգարտաշար քառամանեակ մը ծախած է։ Սակայն եւ այնպէս իր տղուն ազատչին չկրնալով բան մը զլանալ, զօրապետն ինք զինքը Հրեին առապելը մտիկ ընելու պատրաստ ցուցուց։

Յվայկալամ իր պատմութիւնն այնպէս կենդանի ու յայտնի կերպով պատմեց, որ զօրապետը տեսաւ թէ պատմածը շինծու բան չէ։ Ասոր վրայ քիչ ժամանակ անցնելէն ետքը, նոյն զօրապետը գործքի մը համար Բեդերսպուրի երթալով, Հրեան ալ մէկտեղ տարաւ։ Հոն Նիկողայոս կայսեր առջեւն ելած ատեն՝ քառամանեակին պատմութիւնը պատմեց։ Վայսրը բանն ստուգելու համար զՅվայկալամ անմիջապէս իրեն կանչեց, եւ պատմութիւնն անոր բերնէն լսելով, ինքն ալ տեսաւ որ Հրեին խելքը գլուխն է, եւ պատմածը՝ շինծու բան չէ։ Ուստի իրեն հարցուց որ եթէ նոյն խաբէբայ պաշտօնատէրը տեսնելու ըլլայ, կրնայ ճանչնալ։ Երբ որ Հրեան հաստատական պատասխան տուաւ, կայսրը բոլոր աքքունեաց պաշտօնատէրներն առջեւը բերել տուաւ։ Հրեան նոյն մարդն անմիջապէս ճանչցաւ, որն որ բանն իմանալով, գոյնը նետեց ու գողգողալով՝ կայսեր ոտքն ինկաւ։ Վայսրն անմիջապէս վճռեց, որ իր Յվայկալամին ըրածը, իր վրայ կատարուի։ Ուստի շուտ մը մաղերը կտրելով, հասարակ զինուորի զգեստ հագցուցին ու Վաւկասի գաւառները խաւրեցին։ Իսկ Հրեան իր ստակն ընդունեցաւ։

Տ Ե Տ Ե Ս Ս Գ Ա Ն

Ֆրանգլիկներն տնտեսական խրատները:

(Շարունակում է)

Եթե ծայրն անցած արեւը՝ արդար խորանի էլ հերիքս, մարալն հրամանագրի կարգադրութիւնն էս ունենար: Այսօրուան օրը քանի որ ձեռքդ է՝ աշխատէ, վասն զի չես գիտեր որ վաղը ինչպիսի արգելքներ դիմացդ կ'ելեն: Աս պատճառաւ Ռիքարտոսին ըսածն ամենաստոյգ է թէ, Մէկ Այսօր մ'աւելի կ'արթի, քան թէ երէտ վաղը-ան օր. դարձեալ՝ վաղն ընելու քան մը ունիս, այսօր ըրէ լինողո՛ր: Եթէ մէկու մը քով ծառայ ըլլալի, եւ տերդ զքեզ ծոյլ եւ յամրաբայլ կապիկ կոչելու ըլլար, ամօթե՛զ գետինը չէ- իր անցներ. դուն ալ քու սեպհական տերդ չէս, ամբը- նալու ես ուրեմն երբ որ խիղճդ զքեզ նոյն անարգական անուան արժանի տեսնելով՝ յանդիմանէ: Աղքատ Ռի- քարտոսին ըսածին միտ գիր. երբ որ ընտանեացդ ու տերութեան համար ընելու շատ բաներ կ'ունենաս, նայէ որ արեգակն երկնից կամարը չբարձրացած, անկողնեդ ելլես. թող մի տար որ արեգակը վաղ չայելով՝ ըսէ, Տես՝ թշուառականն ինչպէս անամօթութեամբ կը պառ- կի: Գործէ՛ բայց փութով եւ առանց ձեռնոցի, ինչու որ կարոն յեւնոյն մոռնի քանի չի կրնար: Բայց դուք ըսես, Գործելու շատ բան ունիմ, եւ բազմացս վրայ այն- չափ զօրութիւն չեմ գգար. հոգ չէ, շարունակ աշխատէ եթէ շուտով գործքիդ յաջող հետեւանքը տեսնել կը բաղձաս: Որովհետեւ՝ ինչպէս Ռիքարտոս իր օրացուցին մէջ կ'ըսէ, Ջրոյ կախի՞նքը քաղէ մահացնելով էլ ծախէ: Մոռնի կամայ կամայ՝ քայլ միջինն էլ չի ծախէ: Կարծեալ՝ թելեւ հարստանքի միջոցով ծախէն էլ էլ կ'արբի կ'իյնան:

Բարեկամք, ձեր մէջէն մէկուն ձայնն ականջս հա- սաւ. ուրեմն ի՞նչ, մարդս երբեք յոգնութիւն ու հան- դիստ պիտի չառնո՞ւ: Միտ գիր կ'աղաչեմ, սիրելի բա- րեկամ, աղքատ Ռիքարտոսին տուած խրատին, եթէ հանգստեան արժանի ըլլալ կը բաղձաս, ժամանակդ ա- ղէկ գործածէ, որովհետեւ Եթէ վայրենի մ'ալ քեք ե- իշխան էս, ծառ մ'աճեցող պարսպ կենալով մ'անցնէր: Հանգստեան ժամանակը՝ որն որ օգտակարապէս անցը- նելու համար է, փութաջանը միայն կրնայ ձեռք բերել եւ ոչ թէ ծոյլ. ինչու որ՝ Ծոյլ կ'անի, կ'ըսէ Ռիքար- տոս, եւ հանգիստ կ'անի իրարմէ իրար՝ արբիքն է: Եթէ կը կարծես որ ծոյլ ծոյլ կենալով սիրտդ աւելի կը զուարճանայ, ստուգիւ կը խաբուիս, որովհետեւ Նեղո- լիանները ծոռ-լիկն էլ ծանին եւ անօգուտ դառնութե- նէ զանազան վիշտեր յառաջ կ'ու գան: Շատերը աշխատու- թեան փախչելով, պլեւայլ մտաւոր հնարքներով ապրիլ կ'ուզեն. բայց ի՞նչ օգուտ, վասն զի առանց դրամագլխոյ բոլորովին կը սնանկանան. ընդ հակառակն փոյթը՝ զուար- ճութիւն, առատութիւն եւ պատիւ կը բերէ: Հաճութիւն քանի, եւ էլ քեանիս որ երբեք էլ չեմ վաղէ: Աշխատեցր մանող կ'ընէ միջոցային կ'ունենայ: Քանի որ ոչխարի ե- կովո՛ր քեր եղայ, ասինքն սկսան ինքն բարի լոյս մաղլել:

Բայց փոյթն իսկ առանձին բանի մը կարող չէ, հապա պետք է նոյնին մէջ յարատեւել, եւ ամէն բան կարգաւորելու, առանց խռովելու եւ պլալելու ընել. դարձեալ մեր մտադրութիւնն ու աչքը միայն մեր գործ- քին վրայ սեւեռելու ենք, որպէս զի չըլլայ թէ ուրիշին բանին գործքին նայելով, մեր միտքը ջրուէնք: Հոս տեղս Ռիքարտոսին ըսածը խիստ կը պատշաճի թէ Շարունակ մէկ քերէ մէկալ քեղ քոխոռող ծառն էս ընտանիք՝ անկարելի է որ մեկնոյն քեղը մնացող ծառն էս ընտա- նեաց պէս աճի եւ յառաջադիմութիւն ընէ. եւ թէ Երբեք անգամ քեղ քոխելով մէկ անգամ այրելու-ն հասաւար է: Իս- նոնք միջոց առանց յանդիմանալու պահէ, եթէ կ'ունենա որ անկայ ալ զէլ հոգայ եւ պահէ: Այլ քաղցն որ ասին գործ- քերէ ի կարգի ըլլան, նայէ որ անգամ ընէ: Թէ որ մէկը ժամանակին առատ բերք առնուլ կը բաղձայ, թող ա- րօրը ձեռքն առնու եւ անձամբ գործք տեսնէ. Հոնող քերով մը աչք, կ'ըսէ Ռիքարտոս, էր երէտ քաղցնելէն աւելի քան յառաջ էլ բերէ: Անհոգութիւնը՝ քոխութիւնն աւելի մնալ կը պարտաւորէ: Եթէ գործողներուն վրայ չե- հանիր, քանիք անոնց աւելի էլ բանա՞ որ ուղղանալ չափ մեջն առնան: Ուրիշին վրայ շատ վատահիլը՝ մոռնականա- լու պատճառ է. ուստի Ռիքարտոսին ըսածն ստոյգ է թէ, Չար աշխարհիս իրողութեանց մէջ մարդիկ անգորա- հոգութեամբ անմասն էլ մնան եւ ոչ թէ վարակութեամբ: Մարդս միայն իր սեպհական աշխատութեան կրնայ օ- գուտ տեսնել. ասոր համար Ռիքարտոս կ'ըսէ, Ինչպէս որ քերութեան քոխութեան ուսանողը, եւ հարստութեան հոգա՞ն քանիք էլ հասնի. այսպէս ալ յաղթութեան պոռ- էլ՝ քաղց, եւ երկնիք՝ առաքինին կ'առնու: Դարձեալ՝ Այսօր, կ'ըսէ, հասարակութեամբ մ'առնելու, դուռն ինք քերիք ծառայէ:

Պատիկ անհոգութեան մը շատ հեղ մեծամեծ չարիքներ կրնան հետեւիլ. ասիկայ Ռիքարտոսին բերած դէպքովը յայտնի կ'ըլլայ. Գամի մը պակսելով, կ'ըսէ, պայտը կը կորսուի. պայտին պակսելով ալ ձին. իսկ ձի- ուն պակսելով հեծեալը թշնամեաց ձեռքը գերի կ'իյ- նայ եւ կեանքը կը կորսնցնէ: Աս ամէն արկածներուն առջեւ իրօք կրնար առնուիլ, թէ որ ժամանակին մտա- դրութիւն ըլլուած եւ պայտին պակսած գամին տեղն ուրիշ մը հաստատուած ըլլար:

Ամէն վատարկողը պետք է որ ինչպիսիութիւն ընել ալ գիտնայ, ապա թէ ոչ՝ մինչեւ մահ աշխատելէն եւ արեան քրտինք մանելէն ետեւ՝ ի վիճակի չըլլար դանդ- մ'ալ ժառանգութիւն ձգելու: Չնայն ու ողորմելի կ'արիւն հասարակութեան զեղի եւ պարսպ խոհաներոցի մը պարտն է: Աղէկ միտ գրէք՝ կ'աղաչեմ աղքատ Ռիքարտոսին որ կ'ըսէ. Ստրկին վատարկութիւն ու կորսուիլ մէկ սկսաւ ըլ- լալ, քանի որ արք իրենց տապարն ու մուրճը մէկդի ձգե- լով՝ խաղալու եւ խմելու տեղերն սկսան յաճախել. եւ կանայք իրենց ըզն ու մանելը մոռնալով, շարժադիւն եւ խահուէ ու թէյ խմելու զբաղել: Հարոսս ըլլալ ու- ղողը, կ'ըսէ Ռիքարտոս, պէտք է որ չէ թէ միայն վատարկել ալ ինչպէս ալ գիտնայ: Եթէ իւրաքանչիւր որ աւելորդ

եւ անմտական ծախքերուն չափ դնէր, ան ատեն ստուգիւ տրտնջելու նիւթ չէր մնար. այսինքն թէ հիմակուան ժամանակը գէշ ու գոթախտ է, թէ տուրքերը ծանր են, եւ թէ հոգալու բաղձաթիւ ընտանիք մ'ունիմ. ուրովհետեւ Մէր խնայելու-նկատելու հաճելու համար քաջաժախտութիւն ցոյց տալու համար անոնցանէլ ու մեծցնել: Գուցէ շատերը մտածեն թէ գաւաթ մը թէյ կամ երբեմն մէկ երկու գաւաթ ոգեւոր ըմպելիք խմելէն ի՞նչ կ'ելլէ. դարձեալ թէ ի՞նչ մնաս կ'ընէ քանկին՝ չափաւորապէս համով կերակուր ուտելը, կամ վայելուչ եղանակաւ հաղուելն ու ձգուելը: Ըստ ինքեան առանձին առանձին մտածելով՝ բոնեք թէ ասոնք բան մը չեն ընէր. բայց աղքատ Ռիքարտոսին խօսքը յիշենք որ կ'ըսէ, Շաք ու սուրճները հեղեղ մը կը խաղեն. դարձեալ՝ Փոքր փոքր ծախքեր ընելէն զգուշանալ, որովհետեւ ասէն չարիք փոքրէն կը սկսի: Ամենափոքր ծախք մ'ալ ելիւ պղտիկ է ըսելով զեղոյն, կրնայ մեծ նաւ մ'ընկնել:

Պիտի շարունակուի:

Բ Ն Ս Ք Ի Տ Ո Ւ Ն

Արեւայտ թնակաւ երեւոյթներուն լուծումը:

Զերմութեան ազդեցութիւնները:

Ա. Տարաշում:

401. Ի՞նչ պատճառի համար ջրոյն ծաւալն եռացմամբ կը մեծնայ: — Վասն զի ջուրը ջերմութեամբ կը տարածի. այսինքն՝ կրակին ջերմութիւնը ջուրին հիւլէները կը քայքայէ, եւ հիւլէներն իրարմէ բաժնուելուն պէս, յառաջունէ աւելի ընդարձակ միջոց կը բռնեն:

402. Կրակին ջերմութեամբ քայքայած՝ ջրոյ հիւլէներն ի՞նչպէս կ'ըլլան: — Մանանկոյ հատի նման պղտիկ դնդակներ, որոնցմէ ջուրն եւ ուրիշ հեղուկները կը բաղկանան. արդ ջերմութիւնն աս մասուկները կը քայքայէ կը բաժնէ, որով ծորելոյն ծաւալը կը մեծնայ:

403. Ինչո՞ւ համար եռացող ջրին վրայ պղպջակներ կ'ելլեն: — Վասն զի տաքցած օդն ու շոգին, ջրին մէջէն վեր բարձրացած եւ հեռանալու ջանք րրած ատենին, ջրին երեսին վրայ նոյն պղպջակները կը կազմեն:

404. Ինչո՞ւ համար եռացող կաթնայի մը ջուրը, երբեմն դուրս կը գեղու: — Վասն զի ջուրը ջերմութեամբ կը տարածի. ուստի եթէ կաթնան պաղ ջրով լեցուած կ'ըլլայ, ջուրը ջերմութեամբ տարածուելուն պէս՝ կը սկսի դուրս թափուիլ:

405. Սակայն ի՞նչ է պատճառն որ շատ անգամ կաթնան մինչեւ բերանը լեցուն չըլլալով ալ, ջուրը դուրս կը թափի: — Երբ որ կրակը զօրաւոր կ'ըլլայ, օդն ու շոգին այնպէս շուտութեամբ դուրս կը մղուին, որ խիստ բաղձաթիւ պղպջակներ կը կազմուին, եւ օրովհետեւ աս պղպջակներն իրենց հետ մէկտեղ ջրոյ մասուկներն ալ կ'ուռնենան, անոնց մէկ մասը դուրս կը թափի:

406. Ի՞նչ բանի համար ջրոյն եռացած ատենը՝ դուրս թափուելու չափ լեցուն եղող ամանը, կրակէն հեռացնելէն ետեւ՝ լեցուն չ'ըլլար: — Վասն զի ջուրն եռացած ժամանակ ջերմութեամբ կը տարածի, եւ ամանը թափուելու չափ կը լեցուի. սակայն ետքէն պաղելուն պէս՝ դարձեալ կը քաշուի, եւ աւելի պղտիկ միջոց կը բռնէ:

Ջրոյն պաղելը՝ շոգեղն հեռանալը կ'արգելու. արդ շոգի կազմուելը՝ տաք ջրոյն տարածուելուն գլխաւոր պատճառներէն մէկն է:

407. Ի՞նչ պատճառի համար թէյի ջեռուցին մէջ եռացող ջուրը, երբեմն ջեռուցին խողովակին ծայրէն դուրս կը վազէ: — Վասն զի երբ որ թէյի ջեռուցին կափարիչը վրան օդախիտ գոցուած կ'ըլլայ, շոգին չիկրնար դանիկայ վերցնել ու հեռանալ. ուստի եւ ջեռուցին մէջ փակուած մնալով, ջրոյն վրայ կը ճնշէ եւ ջեռուցին խողովակին ծայրէն դուրս վազելու կը ստիպէ:

408. Պտուկի կամ կաթնայի մը կափարիչն ինչո՞ւ շատ անգամ շառաչելու նման ձայն կը հանէ: — Վասն զի դուրս ելլելու ջանք ընող շոգին, ամանին կափարիչը դէպ ի վեր կը հռէ, իսկ կափարիչն իր բնական ծանրութեամբ դարձեալ վար կ'իյնայ. արդ աս գործողութիւնն այնպիսի արագութեամբ ետեւէ ետեւ կը կրկնուի, որ շառաչելու նման ձայն մը կ'ելլէ:

409. Շոգին ի՞նչ կերպով կը հեռանար, եթէ ամանին խողովակը չկարենար վեր վերցնել: — Եթէ խողովակն ամանին այնպէս գօրաւոր յարած ըլլար, որ շոգին նոյնը չկարենար վեր վերցնել, ամանը կը պայթեցնէր:

410. Ի՞նչ բանի համար թէյի ջեռուցի մը բերնէն շոգի ելած ատեն, հոսումը ջեռուցին խողովակին ծայրէն կէս մատ վար կը սկսի եւ չէ թէ ճիշդ խողովակին ծայրին մօտ: — Շոգին անտեսանելի է. եւ ջեռուցին խողովակին ծայրին ու մշուէ հոսանք մէջ գտնուածն է բուն շոգին՝ որն որ օդէն տակաւին խառցած չէ:

411. Ինչո՞ւ բոլոր շոգին անտեսանելի չէ, հապա միայն նոյն կէս մատէն վար եղողը: — Վասն զի խողովակին ծայրին անմիջապէս քովը գտնուող շոգին՝ պաղ օդին միջոցով խտանալով, իր թափանցիկութիւնը կը կորսնցնէ ու մշուշի պէս կ'երեւայ:

412. Աս շոգին ո՞ւր կ'երթայ, որ այնպէս շուտով աներեւոյթ կ'ըլլայ: — Մշուշ դառնալէն ետքը՝ օդին մէջ կը լուծուի, եւ իբրեւ անտեսանելի գոլորշի կը ցրուի:

413. Անտեսանելի շոգին ի՞նչ կ'ըլլայ: — Օդէն թէթեւ ըլլալուն պատճառաւ, մթնոլորտին վերին օդազաւառները կ'ելլէ, ուր դարձեալ խտանալով ամպ կը կազմէ:

Մթնոլորտական օդին ամէն մէկ մասն իր մէջը՝ անտեսանելի շոգի կը բովանդակէ, որուն չափը կամ քանակութիւնը օդին բարեխառնութեան վիճակին համեմատ կը փոխուի:

414. Ի՞նչ պատճառի համար ամանի մը մէջ գտնուած հեղուկը, աւելի կամայ եռալու կը սկսի, երբ որ մէջը մետաղէ դգալ մը դնելու ըլլանք: — Վասն զի մետաղէ դգալը, աղէկ հաղորդող ըլլալով ու ջերմութեան մէկ մեծ մասն իրեն քաշելով, թող չիտար որ ջրին այնչափ շատ ջերմութիւն հաղորդուի. այսպէսով ջուրը նուազ ջերմութիւն ընդունելով, եռալու սկսելու համար՝ աւելի երկայն ժամանակի կը կարօտի:

415. Ինչո՞ւ համար ջրով լեցուած պտուկ մը, ուրիշ ջրով լեցուն ամանի մէջ դնելու ըլլանք, երբեք չ'եռար: — Վասն զի բայ ամանի մէջ գտնուող ջուրն եռացման կէտէն աւելի չիկրնար տաքցուիլ, ինչու որ եռացման կէտին հասնելէն ետքը, ջուրին կլլած ջերմութիւնը՝ միայն շոգի կազմելու կը ծառայէ:

416. Ջրոյն շոգեղն դառնալը, մէջի ամանին ջրոյն եռալն ի՞նչպէս կը խափանէ: — Մեծագոյն կամ դրսի ամանին ջուրը՝ եռացման կէտին (կամ 100°) հասնելուն պէս, կը սկսի շոգի կազմուիլ, որն որ ջերմութեան մէկ մասը մէկտեղ կը տանի, այնպէս որ չիկրնար մէջի ամանին այնչափ ջերմութիւն հաղորդել, որ անոր բովանդակած ջուրն եռայ:

417. Ինչո՞ւ համար ջրին մէջ շաքար, աղ եւ այլն դնելով, ուշ կը սկսի եռալ: — Վասն զի աս նիւթերը՝ ջրոյն խտութիւնը (թանձրութիւնը) կ'աճեցնեն. արդ ամէն նիւթ՝ որն որ հեղանիւթի մը թանձրութիւնը կը շատցնէ, նոյնին շուտով եռալուն արգելք կ'ըլլայ:

ԲԱՐՈՅՆԱԳ

ԱՄԱՅԻ ԿՂԶԻՆ

Անոր համար ալ նոյն դէպքն իր վրայ մեծ ցաւ ու տրտմութիւն պատճառած էր իր անձին դէմ զգացած բարկութիւնն ալ՝ Փիլիպպոսին դէմ ունեցածէն պակաս չէր։ Նոյն դէպքին մէջ բռնած ընթացքը միտքն որ կու գար ինք իրեն դէմ կը կատարէր։ Չէր ուզէր որ անոր վրայ հեռուէն իսկ ակնարկութիւն մ'ըլլայ, եւ նոյն իսկ Փիլիպպոսին անունը՝ զինքը բարկութեան կը զրգուէր։ Չէր գիտեր թէ նեղութեան բռն պատճառն իր ցասկոտ ու տհաճ բնաւորութեան անձնատուրը ըլլալն է։ Որովհետեւ զինքը դառնացնողը ոչ Փիլիպպոս էր եւ ոչ ալ անոր շունը։ Հապա նոյն օրը որսին անյաջող երթալուն վրայ բարկութիւնը զրգուած ըլլալով, իր դժկամակութիւնն անոնց վրայ թափած էր։ Իր բնաւորութեան հակառակ անգիտութեան գործք մը գործած էր, որով իր նմաններէն մէկուն սրտին սաստիկ վէճքին վրայ՝ նոր վէճք մ'ալ աւելցուցած էր։

Եթէ երկասարգներն իրենց սրտին խորքը քննելու ըլլան, կը տեսնեն թէ տհաճ ու ցասկոտ բնաւորութիւնին իրենց մեծամեծ փաստներ հայտնելէն զատ՝ զիրենք սրտիկ կը խաբէ։ Հատեն իրենց նոյն անկարգ բնաւորութեան զոհ կ'ընեն այնպիսի անձնքներ, որոնք իրենց ամենեւին առիթ մը տուած չեն։ Հասարակօրէն ծառաները կամ իրենցմէ կախում ունեցող ուրիշ մարդիկ կը զգան նոյն կոյր ու անիրաւ կրից հետեւութիւնները։ Բայց աս կերպով ուրիշներուն վիշտ պատճառողը՝ սովորաբար անոնցմէ աւելի վիշտ կը կրէ իր խղճմանքին ձեռքէն։

Սակայն այսպէս վարուողներուն ամէն ալ չարասիրտ մարդիկ չեն ըլլար։ Առանկ վարուելուն գլխաւոր պատճառն ան է՝ որ առանց խորհրդածութեան կը գործեն։ Եթէ միտ դնեն, իրենք իրենց պետք է որ ըստին։ Եւ ներքին նեղութենէ մը կը չարաչարութիւն, աս կամ ան անակնկալ դէպքերէն կամ բնաւորութեան օրակարգութեան ինչո՞ւ ուրեմն ինք զինքն ուրիշներուն ատելի ընեմ, տհաճութիւնս կամ նեղութիւնս իրենց զգալ տալով։ Չէմ գիտարարեմ քիչ մը համբերութեամբ ու քաջութեամբ աս ամէն ամպերը փառատել, եւ սրտիս այն ուրախութիւնը տալ, որն որ իր կերքերուն յաղթողը կը վայելէ։ Աս իր անձին տկարութեան խոստովանութիւնը՝ հոգիին կը զուարթացնէր, եւ ամենասաստիկ բնաւորութիւնը քաղցր ու հեղձ կ'ընէր։

Գոթախոտութեամբ կարողութիւնն աս օգտակար խորհրդածութիւններն ընելու վիճակի մէջ չէր գտնուէր։ Ինք ըստ աշխարհի զգուշութեամբ դատարարակուած, եւ մատաղ հասակին մէջ քրիստոնէական կրօնին սկզբունքներն ալ սորված էր։ Մայրն ալ շատ աշխատած էր որ որդին

կրօնական պարտքերը հաւատարմութեամբ ի գործ դնէ եւ բոլոր առաքելութիւններն ըով զարգարուի։ Բայց անոր բարկացոտ բնաւորութիւնը զգալու եւ կամքն ամէն բանի մէջ կատարելէն ետ կեցնելու համար բաւական ջորութիւն չէր ունեցած։ Աս կոյր սէրն ու փնասակար զիջումը աւելի եւս մնունք տուած էին անոր զայն ըրացկոտ բնաւորութեան ու հպարտական վարմանց։

Կարողութիւնն իսկ իր ծնողաց տան մէջ եւ ոչ իսկ ամենաթեթեւ ընդդիմութեան կրնար համբերել։ Եւ թէպէտ սիրտն ազնիւ էր, սակայն օր չէր անցներ, որ չիթութիւնն մը չհանէ ու տան խաղաղութիւնը չլրգովէ։ Ստոյգ է այսպիսի պակասութեան մը մէջ ինչպէս պէտք էր, շուտ մը մեծ ցաւ կ'իմանար, մանաւանդ թէ երբեմն ալ ըրած անիրաւութեան կամ հատուցած վնասին տեղը՝ վեհանձնութեամբ կը լեցնէր։ Բայց հետզհետէ այսպիսի դէպքերն այնչափ յաճախեցան եւ անհամբերութիւնն իրեն անանկ սովորական բան եղաւ, որ շատ անգամ եւ ոչ իսկ կ'իմանար, եւ կամ եթէ իմանար ալ՝ սրտին մէջ զգացած ցաւն արտաքինս երեւցնելու կամք չէր։

Ստոյգ է հօրը ներկայութիւնը զինքը քիչ մը չափի մէջ կը բռնէր։ Բայց բաւական չէր ըլլար իր ամբարտաւանական վարմունքն ու բարկացոտութիւնը փոխելու։ Անոր համար ալ երբ որ հօրը քովն ինք զինքը զգալու հարկադրած կ'ըլլար, անոր հեռանալէն ետքը՝ նոյն իսկ այն կրած բռնութեան վեճին ալ կ'առնէր քովին։

Կարողութիւնն ամանկ բնութեան տէր ըլլալով, երկասարգութեան հասակը մտնելուն պէս՝ սկսաւ հայրենի տան քաղցրութենէն համ չառնուլ։ Կրակոտութեան չափ ալ քաջատուութիւն ունենալով՝ սրտին մէջ՝ վտանգալից եւ դժուարին գործքերու ձեռք զարնելու, պատերազմներու մէջ մտնելու, փառք ստանալու բաղձանքն արթնցաւ։ Այսպէսով մեծ յօժարութեամբ ընդունեցաւ իր մօրեղբորը Լիմէն գուրի սեպուհին հրաւերը, որն որ զաղդիական նաւատորմին անուանի նաւապետներէն մէկն էր, եւ նաւական զօրաց մէջ մտաւ։ Հոն թէպէտ իր արուժեւանքն ու քաջութեամբը քիչ ատենուան մէջ մեծ անուն ստացաւ, սակայն մէկալ կողմանէ իր բնաւորութիւնը չուղղեց։ Անոր համար դժեակ դառնալէն ետքն ալ, կամացը դէմ բան մը պատահածին պէս, իր բարկութիւնն ու տհաճութիւնն առաջինէն աւելի ամենուն կը զգացնէր։

Պ Լ Ո Ւ Խ Պ

Մէկ ամուսնու միջոցը՝ կարողութիւնն կոմսին երեքը այնչափ երկայն երեւցած չունէր, ինչպէս աս ամիսը, որ ստիպուեցաւ ցամաք վրայ անցնել։ Բայց վերջապէս այնչափ բաղձալից օրը հասաւ։ Առանց մեծ ցաւ մը զգալու՝ կոմսը ծնողացը հրաժարական բարեւը տուաւ։ Կ'ուզէր ժամ մը յառաջ ծովու վրայ գտնուիլ, որպէս զի ըրած յանձնարին յիշատակն ու խղճմանա-

նաց խաղթը՝ գործունեայ կենաց աղմուկներուն մէջ մոռնայ։

Կարողութիւնն յաջողութեամբ զինուորական քննութիւնն ըրած էր։ Ետքէն իր մօրեղբորը նաւուն եւ անդիական զօրաւորագոյն նաւուն մը մէջ ծագած կռուին ժամանակը, այնպիսի քաջութեան ցոյց տուած էր, որ ալ անկէ ետքը թէ՛ արիւթեան եւ թէ՛ նաւական գիտութեան կողմանէ, ամէնքը սկսան իր վրայ մեծ համարում ունենալ։

Միայն իր հասակին պղտիկութիւնն էր՝ որ արգելք կ'ըլլար աւելի մեծ աստիճան բարձրանալուն, որովհետեւ դեռ հազիւ տասնութեան տարեկան էր։ Ուստի արտաքից կարգի ուրախութիւն ունեցաւ, երբ որ մօրեղբորը հետ ծամբայ չեղած, եռայարկ նաւու տեղապահութեան աստիճանը բարձրացաւ։ Կոմսն իր վիճակը խիստ կը սիրէր, եւ գիտնալով որ աս իրեն տրուած աստիճանը չէ թէ մօրեղբոր պաշտպանութեան պտուղն է, հապա իր արդեանց վարձը, անկեղծութիւնն ունեցաւ որ սկսած ընթացքին մէջ շատ յառաջ կրնայ երթալ։

Երմէնգուր նաւապետին Աշիլ նաւը ծամբայ ելելու հրաման ընդունելէն ետքը, կարողութիւնն որն որ պապագային մէջ միայն փառք ու յաղթութեան մէջ կը զբոսնուէր, Մէյ մ'ալ յանկարծ մակդիկ մը նոր բռնուած զինուորներով նաւը մօտենալով, կոմսին վրայ արտաքից կարգի այլ-այլութիւն մը տեսնուեցաւ։

Կարողութիւնն կը զգաս, հիւանդ եւ հարցուց Սէնդ-Ալ պաշտօնակալը, որուն հետ կ'ամբը զուարթութեամբ կը խօսակցէր, անոր երեսին՝ մէկէն մեռելի գոյն դառնալը տեսնելով։

Կոմսն աս խօսքերը չսեց։ աչուքները սեւեռած՝ մեծ մտադրութեամբ նաւ մտնող նաւատիրներէն մէկուն կը նայէր։ Սէնդ-Ալ տեղապահը հարցումը կրկնեց։ Բայց պատասխան չընդունեցաւ։ Անանկ կարծելով որ կոմսը դարձաւ բարկութեան առիթ մ'ունեցեր է, զանկալ իր խորհրդածութեանց թող տուաւ։

Իսկ կարողութիւնն խորհրդածութիւնները խիստ անհաճոյ բաներ էին։ Աս այլալուրթութեան եւ խորհրդածութեանց պատճառեղող նաւատիրն, թէպէտ նիհար մարմնով եւ աղտոտ զգեստով մէկն էր, սակայն եւ այնպէս կոմսը զինքը տեսնելուն պէս, ծանցած էր որ... Փիլիպպոս Մերքին է։

Աս տեսութիւնը բաւական եղաւ կարողութիւնն իմացնելու որ սրտին մէջ անոր դէմ զգացած ատելութիւնը՝ վերջի աստիճանի սաստկութեան հասած է։ Իր մահու հուշափ թշնամին իր նաւը բերող դէպքը կ'անիծէր։ Իսկզբանէ կ'ուզէր երթալ մօրեղբորն աղաչել որ անկէլայ նաւէն հեռացնէ։ Բայց ետքէն միտքն ինկաւ որ անշուշտ պիտի ստիպուի ասոր մեկնութիւնը տալ, ուսկից խիստ կը խորհէր։ Բայց ասիկէ ասով թշնամոյն պատճառ կու տար ինքնապիւր որ զինքը բանի տեղ կը դնէ։